

ILLUMINATING IDEAS: 100 JAAR NIKO

GEHEUGENCOLLECTIEF, *Illuminating ideas: 100 jaar Niko*, Niko nv/Lannoo, 2019, 255 p., ISBN:9789401448529.

Gangbare uitdrukkingen zoals ‘de laatste doet het licht uit’ en ‘wie trekt er de stekker uit?’ wijzen op handelingen die we allemaal onbewust meerdere keren per dag uitvoeren. Daardoor beheersen we als consument het wonder van de elektriciteit, activeren we het kunstlicht en laten we huishoudapparaten hun werk doen. We treffen zowat overal kleine toestellen aan in alle mogelijke vormen en uitvoeringen en bedienen ze vrijwel onachtzaam met schakelaar en stopcontact.

Dit erfgoed wordt echter zelden gewaardeerd. Zelfs bij restauratie van oude gebouwen wordt de oude elektrische installatie meestal zonder meer verwijderd. Veiligheid gaat inderdaad boven alles, maar toch kan het anders. Zo werden onderdelen van de oude elektrische installatie in de stoomstroopfabriek van Borgloon op hun plaats gelaten om bij te dragen tot het historisch-erfgoedgehalte van het complex.

De productie van schakelaars en stopcontacten is al honderd jaar lang de corebusiness van de firma Niko uit Sint-Niklaas. Dat jubileum wordt gevierd met een tentoonstelling en een publicatie. Daarvoor werd een beroep gedaan op het bureau Geheugen Collectief uit Antwerpen, een historisch-projectbureau dat onder meer bedrijfserfgoed in opdracht van de bedrijven zelf wil ontsluiten. Het voordeel van zo’n aanpak is dat er gewerkt wordt voor

Tuimelschakelaar voor inbouw van het merk Niko. (Industriemuseum, Gent)

een groot publiek en dat het onbegrijpelijke technische jargon achterwege blijft.

De aandacht voor het bedrijfsarchief werd in de jaren 1970, in de nasleep van de hype rond industriële archeologie als nieuwe discipline, gestimuleerd door twee wetenschappers.¹ In Antwerpen richtte professor Roland Baetens aan de UFSIA (nu Universiteit Antwerpen) in 1971 het Centrum voor Bedrijfsgeschiedenis op. Hilda Coppejans-Desmedt van het Algemeen Rijksarchief stelde daarvoor in 1975 een gids voor bedrijfsarchieven samen.² Voorheen werden die archieven meestal stiefmoederlijk behandeld en werden ze vernietigd. Bedrijfsarchieven bleven maar bewaard als de bedrijven failliet gingen: het neerleggen van de ‘boeken’ leidde dikwijls tot hun behoud. Succesvolle ondernemingen schermde hun archief meer af, zodat het soms onopgemerkt verdween.

Het boek *Illuminating Ideas*, een mooi werk uitgegeven door Lannoo, brengt het verhaal van de eeuweling op een gestructureerde wijze. Diverse aspecten van het bedrijf van de familie De Backer worden belicht. Soms is de lijn tussen bedrijfs- en familiegeschiedenis

nogal dun. Een bedrijf is het resultaat van de inzet van de directie, maar ook van de talrijke werknemers. Op dat vlak blijven we een beetje 'op onze honger zitten'. We vernemen wel dat dames omwille van de fijne handelingen gewilde arbeidskrachten waren en dat ze lange tijd geen broek mochten dragen, maar dat is het zowat. Enkele getuigenissen van werknemers hadden zeker niet misstaan. De reële situatie op de werkvloer zou op die manier beter geschetst zijn.

De evolutie van het product, van porselein tot kunststof, komt beter aan bod. Daarbij wordt uitgebreid stilgestaan bij de eerste kunststof, het bakeliet, dat we te danken hebben aan de Belgische uitvinder Leo Baekeland. Dat producten in de witte variant trouwens duurder waren, leren we uit een bedrijfscatalogus van Niko.

Het is onze indruk dat de samenstellers van het boek deze bron onvoldoende benut hebben. Nochtans werd al sinds de jaren 1980 gewezen op het belang van deze gedrukte bron. Soms was de catalogus zelfs de enige getuigenis van de productie op industriële schaal.³ De samenstellers van het boek wijzen wel op de lancering van de eerste luxecatalogus uit 1956, die werd voorafgegaan door vele andere.

Bij de beschrijving van de producten ontbreekt volgens mij toch het antwoord op twee pertinente vragen, die te maken hebben met de internationale en de Belgische context. Zo hadden we graag willen weten hoe de markt van schakelmateriaal eruitzag vóór de komst van de producten van Niko. We denken dat er wellicht een grote invoer was van Duitse producten, duidelijk een koploper inzake elektrotechniek. Ook de Belgische context ontbreekt grotendeels. De samenstellers halen alleen aan dat de twee concurrenten, Gardy uit Brussel en Vynckier uit Gent, in

respectievelijk 1980 en 1982 stopten met de productie van schakelmateriaal. De concurrentiestrijd tussen deze spelers en de ons inziens soms sterk gelijkende modellen verdienen ook wat toelichting. Wie kwam bijvoorbeeld als eerste op het idee van de wipschakelaar?

Wel is duidelijk dat de schakelaar een evolutie meemaakte van een banaal product naar een ontwerp met designkwaliteiten: de schakelaar mag voortaan gezien worden. Dat dit een verdienste is van Niko, wordt duidelijk aangetoond in het boek. Leuk is het verhaal van de dure Delvaux-handtas van mevrouw die leidde tot de uitdaging dat de schakelaar van Niko ook zo'n reputatie diende te verwerven.

Ondanks het feit dat dit werk in opdracht werd geschreven, zijn er toch wat kritische bedenkingen genoteerd. De rol van de producent tijdens de bezetting wordt bijvoorbeeld niet verzwegen. Ook de vaststellingen dat de patroon nogal paternalistisch was en dat de dames van de familie niet in de directie werden opgenomen, komen aan bod.

Kortom, dit werk draagt zeker bij tot kennis van een sector die tot op heden onderbelicht blijft. De materiële getuigen van de geschiedenis van de elektrische installatie verdienen meer aandacht van onderzoekers. En als consument druk je na het lezen van dit werk nooit meer onachtzaam op een schakelaar.

Marc Constandt, historicus

- 1 Roland BAETENS, *Industriële archeologie in Vlaanderen. Theorie en praktijk*, Antwerpen, 1986.
- 2 Hilda COPPEJANS-DESMEDT, *Gids van de bedrijfsarchieven bewaard in de openbare depots van België*, Brussel, 1975.
- 3 Katrien VANBRABANT & Johan DAVID, *Handelscatalogi, reclame als bron voor de geschiedenis van de technieken*. In: *Erfgoed*, (2007)1, pp. 2-11.